

Deze plattegrond is een discussiestuk, dat docenten wil uitnodigen na te denken over het basisvormingprogramma. Als uitwerking van de kerndoelen draagt deze plattegrond natuurlijk ook de kwaliteiten en tekortkomingen daarvan met zich mee. Bij de discussie moeten de deelnemers zich tevens realiseren dat deze plattegrond is geformuleerd in lerarentaal.

De door ons voorgestelde plattegrond beperkt zich tot het kennisdeel van de kerndoelen (domein B t/m E). Daarmee is niet gezegd dat kennis en inzicht belangrijker zouden zijn dan vaardigheden, of dat er over vaardigheden niet gediscussieerd zou moeten worden. Wij hechten grote waarde aan historische benaderingswijzen, vaardigheden, standpuntbepaling, onderzoek doen en andere onderdelen van domein A.

De tijd is echter vooral rijp voor een discussie tussen docenten over historische inhouden, de 'algemene basiskennis in de basisvorming'.

Wij hopen dat alle VGN-leden bereid zijn zich te verdiepen in onderstaand discussiestuk en deel te nemen aan de discussie.

Namens het Platform Nascholing,
Tom van der Geugten (HKLT)
Cock van Horzen (EUR)
Jan Snickers (SLO)
Ineke Veldhuis (RUG)
Arie Wilschut (HvA)

Een plattegrond als discussiestuk

Er is basisvorming en daarbij horen kerndoelen. Die doelen zijn vaag en globaal. Het is de taak van leraren om deze vakkundig uit te werken in een goed functionerende basisvormingspraktijk.

Kerndoelen moeten behandeld worden, maar hoe gedetailleerd moet dat? De Commissie Herziening Eindtermen stelde zich in 1992 op het standpunt "dat een minimale basiskennis van historische structuren etc. (...) en een minimaal inzicht in enige processen etc. voor elke leerling van belang is".

Die minimale basiskennis werd door haar echter niet nader omschreven.

In dit voorstel doen wij een poging daartoe. Bij de samenstelling is - uitgaande van de in domeinen B t/m E genoemde begrippen en historische inhouden - geprobeerd om te komen tot een weloverwogen voorstel om de in de kerndoelen besloten basiskennis in kaart te brengen. Dit voorstel is zeker niet het enig mogelijke; het is een interpretatie van de kerndoelen, waarbij eerder is gestreefd naar volledigheid dan naar inkortingen en inperkingen.

Algemene basiskennis in de afsluitingstoetsen

Onlangs heeft u in de eerste officiële afsluitingstoetsen basisvorming weer eens kunnen constateren hoe omvangrijk het terrein van de kerndoelen geschiedenis en staatsinrichting is.

De geschiednistoeets bestaat uit een vaardighedengedeelte, waarmee domein A van de kerndoelen wordt getoetst, en een kennisgedeelte, dat betrekking heeft op kerndoelen uit de domeinen B, C en D. Ook de staatsinrichtingtoets bestaat uit twee gedeeltes: een vaardighedengedeelte met opgaven naar aanleiding van een bepaalde kwestie, en een algemeen deel met opgaven die een aantal aspecten van algemene

basiskennis op het gebied van de staatsinrichting toetsen.

Over het kennisgedeelte van de geschiedenistoets staat in de *Handleiding* bij de toetsen: "Daarbij gaat het om een bepaald aspect van de kerndoelen: nl. om algemene historische basiskennis. Van leerlingen wordt gevraagd die basiskennis als een soort 'plattegrond' te gebruiken om informatie over bepaalde specifieke historische verschijnselen in een algemeen historisch kader of vergelijkend perspectief te plaatsen. Het gaat bij deze opgaven dus niet om gedetailleerde feitenkennis of genuanceerde historische verklaringen".

Na deze toelichting volgt een overzicht waarin is aangegeven op welke terreinen in opdracht 13 t/m 26 kennis wordt getoetst: drie samenlevingsvormen kunnen herkennen, denken in tijdsdimensies, vormgeving van het bestaan in de klassieke oudheid, bestuurlijk politieke ontwikkelingen van de Nederlandse staat, koloniale verhouding (kolonialisme, politieke onafhankelijkheid), blokvorming in de tweede helft van de 20e eeuw, kapitalistische en communistische stelsels, oorlogvoering in de vroeg-moderne tijd en de 20e eeuw, emancipatie van arbeiders, kapitalisme, democratie, socialisme en primaire leefverbanden.

In de staatsinrichtingtoets wordt kennis van aspecten van de staatsinrichting (kerndoelen 5, 13 en 14) getoetst. Over die aspecten staat in de *Handleiding*: "Die worden aan de orde gesteld naar aanleiding van de kenmerken van een bepaalde situatie of een bepaald concreet voorbeeld".

In een overzicht is vervolgens aangegeven, dat het in opdracht 6 t/m 13 gaat om de volgende aspecten: rechterlijke organisatie (strafrecht, burgerlijk recht, taak advocaat), grondrechten (huisvrede, grondwet), hedendaags Nederlands politiek bestel (ministeriële verantwoordelijkheid),

kleio

nummer 1/96
pagina's 16 en 17

hoofdpijnen in de ontwikkeling vanaf de 19e eeuw (democratisering), eigentijdse en hedendaagse opvattingen van politieke partijen en bewegingen herkennen, persvrijheid, vrije vereniging en vergadering, coalitievorming en samenstelling regering.

In de toekomst

De kerndoelen basisvorming voor het vak geschiedenis en staatsinrichting zijn overladen. Als docenten het ergens over eens zijn, dan is het wel daárover. De overlappendheid van de kerndoelen is een probleem dat speelt op alle scholen, in het bijzonder op scholen waar minder dan de geadviseerde 200 lesuren voor het vak zijn uitgetrokken.

Te verwachten is dat aan reductie van de kerndoelen wordt gedacht, als de komende jaren de huidige kerndoelen worden geëvalueerd. Daarbij zal het zeker gaan om de volgende vragen: Wat is de kern van basisvorming? Wat kan van de kerndoelen af? (Eventueel voor welke leerlingen?) Welke herzieningen kunnen de kerndoelen beter realiseerbaar maken?

Om de discussie over deze vragen onder docenten op gang te brengen heeft het Platform Nascholing (een overlegorgaan van nascholingsinstellingen en SLO) deze plattegrond van geschiedenis en staatsinrichting in de basisvorming opgesteld.

Voor een beter begrip van dit voorstel worden de kerndoelen B t/m E in een bijlage afgedrukt.

Ons voorstel van een plattegrond

● Domein B Economisch-sociale oriëntatie

B.1 Economisch aspect

Pré-agrarische samenlevingen

Samenlevingen van het pré-agrarische type kwamen in Europa voor tot ongeveer 4000 v. Chr. voor. Mensen waren nomaden, die leefden van jagen en voedsel verzamelen. In latere historische perioden kwam dit type samenleving nog steeds voor, ook nog in de 20e eeuw, met name buiten Europa.

Agrarische samenlevingen

Agrarische samenlevingen kwamen in Europa voor tot ongeveer 1000 n. Chr. Mensen leefden in kleine gemeenschappen op een vaste plaats en voorzagen in hun materiële behoeften door landbouw (akkerbouw en veeteelt). Op beperkte schaal werd er handel gedreven; men kon niet in alles voor zichzelf zorgen, er was al sprake van ambachtelijke productie.

Agrarisch-stedelijke samenlevingen

Agrarisch-stedelijke samenlevingen kwamen het eerst voor in het Midden-Oosten, elders in latere perioden, tot in de 20e eeuw buiten Europa. In Europa was hiervan het eerst sprake in Griekenland vanaf 500 v. Chr. en vervolgens in Italië; vanaf 500 n. Chr. was in heel Europa sprake van deze vorm van samenleving. Het ontstaan van steden en het toenemend belang ervan is een belangrijk kenmerk van deze periode. De meeste mensen leefden van de landbouw; een kleine minderheid leefde in de steden van handel en industrie in ambachtelijke vorm.

Nederland was in de 17e eeuw een voorbeeld van een agrarisch-stedelijke samenleving. In sommige streken woonde de helft van de mensen in steden. In het economisch leven namen handel, kapitaal, arbeid en techniek een belangrijke plaats in. Handelskapitalisme was een belangrijk kenmerk van de economie van de Republiek.

Industriële samenlevingen

Industriële samenlevingen ontstonden in Europa vanaf de 19e eeuw. De overgang naar dit type samenleving wordt de industriële revolutie genoemd. Kenmerkend voor deze periode zijn mechanisering van de produktie, industriële massaproductie, verstedelijking, intensieve internationale handel en een in belangrijkheid toenemende dienstensector. Ontwikkelingen naar dit type samenleving komen nog steeds voor, vooral buiten Europa.

In de tweede helft van de 20e eeuw werd een begin gemaakt met automatisering. Als gevolg van deze ontwikkelingen ontstonden aanvankelijk scherpe tegenstellingen in de arbeidsverhoudingen tussen ondernemers en arbeiders en was er sprake van slechte arbeidsomstandigheden. De industriële groei en de toegenomen consumptie leverden problemen op voor het milieu. Dit werd vooral veroorzaakt door het toenemend energieverbruik, de intensieve exploitatie van de natuur en de verwerking van afvalprodukten van de toenemende consumptie.

Kenmerkend voor de westerse industriële samenleving was kapitalisme, met een marktgerichte produktiewijze, met als doel het maken van winst. Daarnaast was er communisme, o.a. in Midden- en Oost-Europa; hierbij was sprake van een plan-economie, waarin de economie door regeringen werd geregeld.

B.2 Sociale verhoudingen

Het 17e eeuwse Nederland

In de agrarisch-stedelijke samenleving in de Republiek der Verenigde Nederlanden werd een onderscheid gemaakt naar standen. De positie van mensen werd bepaald door afkomst en bezit. Adel en rijke handelaren behoorden tot de hoogste laag, die beschikte over de politieke macht. Met name godsdienst had naast herkomst en sekse belangrijke invloed op de positie van mensen in de maatschappij.

Het vroegindustriële Nederland

In het 19e en 20e eeuwse industriële Nederland nam afkomst in belang af ten gunste van de factoren opleiding, beroep en inkomen. Aanvankelijk was er nog wel een groot onderscheid naar klassen en was er weinig sociale mobiliteit.

De sociale positie van fabrieksarbeiders was laag. In de loop van de 20e eeuw emancipeerden zij zich. Dit gold eveneens voor maatschappelijke groepen als orthodoxe protestanten en katholieken.

Ook vrouwen streden aan het begin van de 20e eeuw voor gelijkberechtiging; dit verschijnsel wordt feminisme genoemd.

Onder invloed van de technologische ontwikkelingen nam de sociale mobiliteit in de 20e eeuw toe. Onder invloed van industrialisatie en urbanisatie vonden belangrijke veranderingen plaats op het terrein van huishouden en gezin, met name in de samenstelling van het gezin en de rol en arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen.

Het hedendaagse Nederland

Tegenwoordig wordt de maatschappelijke positie van mensen voor een groot deel bepaald door factoren als herkomst, bezit, opleiding, beroep en sekse.

● Domein C Bestuurlijk-politieke oriëntatie

C.1 Intern-politieke verhoudingen

Bestuurlijk-politieke ontwikkelingen in de 17e en 18e eeuw

In de diverse landen in het Europa van de 17e en 18e eeuw was het bestuur in handen van absolute vorsten. Deze regeerden met onbeperkte macht, terwijl adel en geestelijkheid in hun landen grote voorrechten genoten.

In de 16e eeuw braken opstanden uit tegen het bestuur van de Spaanse koning. Verbod van godsdienstvrijheid en economische factoren, zoals belastingmaatregelen en handelsbelemmeringen speelden een belangrijke rol bij het ontstaan van een onafhankelijke Republiek.

Ontwikkeling van het Nederlandse politieke bestel vanaf de 19e eeuw

Vanaf de 19e eeuw was Nederland een koninkrijk waarin de macht van de koning werd geregeld in de grondwet. De huidige Nederlandse grondwet gaat in grote lijnen terug op de gewijzigde grondwet van 1848. De feitelijke regeringsmacht kwam toen in handen van ministers. De ministers zijn

sindsdien verantwoordig schuldig aan de volksvertegenwoordiging. Deze volksvertegenwoordiging werd aanvankelijk door een kleine minderheid gekozen. Dit veranderde in de tweede helft van de 19e eeuw toen het kiesrecht geleidelijk werd uitgebreid: democratisering. Algemeen mannen- en vrouwenkiesrecht bestaat in Nederland vanaf 1919.

In de tweede helft van de 19e eeuw ontstonden de liberale, de confessionele en de socialistische stromingen. Politieke partijen werden opgericht.

Het liberalisme gaat uit van politieke en economische vrijheid zonder overheidsinmenging, d.w.z. vrijheid van vereniging en vergadering, vrijheid van meningsuiting en economische opvattingen volgens het vrije spel der maatschappelijke krachten. Het socialisme is tegen de uitwassen van het kapitalisme en maakt zich sterk voor de zwakkeren in de maatschappij en kent daarbij een belangrijke plaats toe aan de overheid.

Het christelijke politieke denken is ontleend aan de bijbel en wil tegenstellingen, bijv. op economisch terrein, tussen ondernemers en arbeiders verzoenen.

C.2 Internationale verhoudingen

Het oorlogsgebeuren

Oorlogen speelden zich in de 15e en 16e eeuw op kleinere schaal af dan tegenwoordig: minder soldaten, minder vernietigende wapens en gevechten in kleinere gebieden. Er werd gevochten met huurlegers. De gevolgen voor de bevolking konden verschrikkelijk zijn, maar waren beperkter dan in de 20e eeuw.

In het begin van de 20e eeuw werden oorlogen totale oorlogen: door technische ontwikkelingen werd productie van grotere vernietigingswapens mogelijk, mensen werden massaal onder de wapens geroepen zodat met grotere legers werd gevochten. De gehele bevolking kreeg te maken met de verschrikkelijke gevolgen van een totale oorlog.

Ontwikkelingen in de 20e eeuw

Mede ten gevolge van de economische crisis in de jaren 30 en de daarmee gepaard gaande werkloosheid, kreeg het nationaal-socialisme - een vorm van het fascisme - vaste voet aan de grond. Het nationaal-socialisme voerde een politiek van agressie en propageerde racistische denkbeelden. In 1939 leidde deze politiek tot de Tweede Wereldoorlog. In diverse landen waren onderdrukking en jodenvervolg hier van het gevolg. Dit leidde her en der tot

uiteenlopende reacties van de bevolking: gewelddoos en gewelddadig verzet, collaboratie en afwachtend toezien.

Blokvorming

De Verenigde Staten en de Sovjet-Unie kwamen als wereldmachten uit de Tweede Wereldoorlog. De reeds tijdens de oorlog ontstane spanningen tussen beide landen namen snel toe. Dit leidde tot militaire blokvorming met aan de ene kant het communistische oostblok, georganiseerd in het Warschau-pact en aan de andere kant het Westblok, georganiseerd in de NAVO. Op economisch gebied kwam deze tegenstelling tot uiting in de Comecon en de EEG. Deze verhouding tussen Oost en West, die tot in de 80er jaren bleef bestaan, wordt de Koude Oorlog genoemd. De onderlinge vijandschap leidde tot een ongekeerde bewapeningswedloop.

Na de Tweede Wereldoorlog werd de organisatie de Verenigde Naties opgericht met als doel het handhaven van de vrede. Alle landen konden lid worden. De werkzaamheden van de Verenigde Naties werden nogal eens gehinderd door de Oost-West tegenstelling.

Verschuivingen tussen economische machtscentra

Tegen het einde van de 20e eeuw traden verschuivingen op tussen de diverse economische machtscentra. Naast de Verenigde Staten en de EEG kwamen Japan en Zuidoost-Azië op als economische machtscentra.

In het Midden-Oosten ontstonden in de loop van de 20e eeuw spanningen tussen Arabieren en zionisten, die zich in Palestina vestigden. Na de stichting van de staat Israël in 1948 ontstonden in het gehele Midden-Oosten spanningen en enkele malen tot oorlog tussen Israël en zijn Arabische burens.

Nederland en de kolonies

In de 16e en 17e eeuw werden contacten tussen Europa en de buiten-Europese wereld intensiever onder invloed van het handelskapitalisme. Westeuropese landen stichtten volksplantingen in Amerika, Afrika en Azië en gingen er gebieden overheersen. Dat laatste duiden we aan met kolonialisme. Vanaf de 17e eeuw bezat Nederland de kolonies Nederlands-Indië, Suriname en de Nederlandse Antillen. Onder invloed van de industrialisatie nam in de 19e eeuw de behoefte aan grondstoffen en afzetgebieden toe en werd het bestuurlijke en militaire gezag over de kolonies sterk uitgebreid. We noemen dit im-

perialisme. Tot het midden van de 20e eeuw heeft deze situatie bestaan.

De Nederlandse Antillen en Aruba bleven tot op heden deel van het Koninkrijk der Nederlanden. Nederlands-Indië werd in 1945 politiek onafhankelijk als Republiek Indonesia. Suriname werd politiek onafhankelijk in 1975. Indonesië verbrak geleidelijk de banden met Nederland, zowel op politiek als op economisch terrein. Economische banden zijn later weer voor een deel hersteld. Suriname bleef economisch in grote mate afhankelijk van het buitenland, m.n. Nederland.

● Domein D Cultureel-mentale oriëntatie

Betekenis van religies en levensbeschouwingen

In de klassieke oudheid in de periode van ongeveer 500 voor Chr. tot 500 na Chr. was sprake van polytheïsme. In de eerste eeuw ontstond in het Romeinse Rijk het christendom, een monotheïstische godsdienst.

In de 7e eeuw ontstond in de Arabische wereld de islam, eveneens een monotheïstische godsdienst. Het christendom had een overheersende invloed in Europa; de islam in het Midden-Oosten.

Verhouding tussen mannen en vrouwen

Binnen de verschillende lagen van de agrarisch-stedelijke samenleving - met name in de klassieke oudheid, in Europa in de 14e en 15e eeuw en in de Arabische wereld - bestonden diverse verschillen tussen mannen en vrouwen, die in belangrijke mate werden beïnvloed door de godsdienst en die tot uitdrukking kwamen in materiële zaken als kleding, woninginrichting, rol en taken van man en vrouw, huwelijksluiting, lichaamsverzorging en seksuele moraal.

Moderne westerse samenlevingen na 1945

De moderne westerse samenlevingen na 1945 werden gekenmerkt door toenemende individualisering en afnemende groepscohesie, waarbij massacultuur en massamedia een belangrijke rol speelden.

Een bijzondere uiting van de massacultuur was de jongerencultuur, die ontstond vanaf de jaren 1950. Daarnaast ondergingen onderwijs en opvoeding veranderingen onder invloed van de veranderde eisen vanuit de beroepswereld.

Het multiculturele karakter van de westerse samenlevingen nam na 1945 toe door migratie als gevolg van dekolonisatie, de

behoefte aan buitenlandse arbeidskrachten en de vluchtelingen-problematiek.

In de moderne 20e eeuwse samenlevingen ondergingen geseculariseerde levensbeschouwingen als liberalisme, fascisme, communisme e.a. veranderingen, maar bleven invloed uitoefenen.

● Domein E Staatsinrichting

Rechtsstaat

Nederland is een rechtsstaat: het land heeft sinds de 19e eeuw een grondwet met regels voor de regering en grondrechten van de burgers, zoals het recht op rechtsbescherming bij een conflict met de overheid. Dat betekent dat inwoners van Nederland in beroep kunnen gaan. Voor inwoners van Nederland gelden ook internationale afspraken op het gebied van mensenrechten.

Constitutionele monarchie en parlementaire democratie

Nederland is een constitutionele monarchie en een parlementaire democratie. Ministers zijn sinds het midden van de 19e eeuw verantwoordelijk voor alles wat het staatshoofd doet.

In Nederland moeten de bestuurlijke organen verantwoording afleggen aan de volksvertegenwoordigingen, die gekozen worden door middel van vrije en geheime algemene verkiezingen: op gemeentelijk niveau de gemeenteraad en op nationaal niveau de Staten-Generaal (Eerste en Tweede Kamer).

Bestuur

Het landelijk bestuur is in handen van de regering, bestaande uit ministers en staatssecretarissen (het kabinet). Regeringsleider is de minister-president (premier). Gemeenten worden bestuurd door de gemeenteraad, waarbij het dagelijks bestuur in handen is van het college van burgemeester en wethouders (B&W).

Bij de samenstelling van een kabinet en van colleges van B&W wordt samengewerkt door meerdere partijen (coalitievorming), omdat het zelden voorkomt dat één politieke partij bij verkiezingen een meerderheid van de zetels in een volksvertegenwoordiging behaalt. Partijen die niet deelnemen aan een coalitie worden oppositiepartijen genoemd.

Europese Unie

Nederland is lid van de Europese Unie. Het bestuur van de Europese unie is in handen van de Europese commissie, die

zijn plannen moet laten goedkeuren door de Europese Raad. De partijen in het Europees parlement vertegenwoordigen de burgers van de lidstaten. De Europese commissie en de Europese raden zijn niet verantwoordelijk aan het Europese parlement. Dat kan wel de begroting van de Europese commissie vaststellen en adviezen geven.

Politieke beleids- en besluitvorming

In het proces van politieke beleids- en besluitvorming kunnen vier stadia worden onderscheiden:

- invloed vanuit de samenleving;
- omzetting in overheidsbeleid;
- effecten van overheidsbeleid op de samenleving;
- voortgezette invloed vanuit de samenleving.

Bij het politieke proces zijn verschillende actoren betrokken: de overheid (de bestuurlijke organen en hun ambtenaren), de volksvertegenwoordiging, politieke partijen, maatschappelijke organisaties, be-

langengroepen en individuele burgers. Burgers kunnen dus op diverse manieren deelnemen aan het politieke proces, bijvoorbeeld door middel van het kiesrecht, publiciteit of demonstratie. De mate van invloed van al de genoemde actoren is niet steeds even groot en van verschillende factoren afhankelijk.

Rechterlijke macht

De rechterlijke macht is in handen van onafhankelijke rechters. Wie het niet eens is met de uitspraak van een rechter kan in hoger beroep gaan bij een gerechtshof of de Hoge Raad.

Burgerlijke (civiele) rechtszaken gaan over conflicten tussen burgers. Een strafrechtszaak gaat over een wetsovertreding. Daarbij treedt de overheid op tegen burgers die zich schuldig maakten aan een misdrijf. Bij een strafrechtszaak zijn naast de rechter en de verdachte, namens de overheid een officier van justitie en namens de verdachte een advocaat betrokken.

Bijlage Kerndoelen geschiedenis en Staatsinrichting

● Domein B: Economisch- sociale oriëntatie

Subdomein: Samenleving: levensomstandigheden en milieu

2. De leerlingen kunnen pre-agrarische, agrarische, agrarisch-stedelijke en industriële samenlevingen in de geschiedenis aan de hand van voorbeelden herkennen. Afhankelijk van de gekozen voorbeelden kunnen ze daarbij gebruik maken van de factoren arbeid, kapitaal, techniek, natuur, arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen.

Zij kunnen voorbeelden van enkele belangrijke economische ontwikkelingen aangeven:

- het ontstaan van steden in de Middeleeuwen;
- kenmerken van de economie van de Republiek in de 17e eeuw;
- industriële revoluties in de 19e en 20e eeuw en de sociaal-economische gevolgen daarvan voor arbeidsomstandigheden en arbeidsverhoudingen en voor het milieu;
- typerende verschillen tussen kapitalistische en communistische stelsels in de 20e eeuw.

Subdomein: Sociale verhoudingen

3. De leerlingen kunnen in de 17e eeuwse, het vroegindustriële en het hedendaagse Nederland met voorbeelden aangeven, dat de maatschappelijke positie van individuen en groepen (mede) bepaald wordt door factoren als afkomst, herkomst, bezit, opleiding, beroep en sexe.

Ten aanzien van het vroegindustriële en hedendaagse Nederland kunnen zij hierbij ingaan op:

- de samenhang tussen technologische ontwikkelingen, sociale mobiliteit en veranderingen in de sociale structuur van de samenleving;
- het emancipatieproces van protestanten en katholieken, arbeiders en vrouwen.

Subdomein: Primaire samenlevingsverbanden

4. De leerlingen kunnen veranderingen aangeven in de samenstelling van en de rol- en arbeidsverdeling in primaire leefverbanden in Nederland in de 20e eeuw, mede in relatie tot andere historische processen, met name urbanisatie en industrialisatie.

kleio